

УДК 82(091) Наталка Доляк
DOI: <http://>

РОМАН “ЧОРНА ДОШКА” НАТАЛКИ ДОЛЯК: СВІДЧЕННЯ ЗЛОЧИНІВ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ПРОТИ УКРАЇНЦІВ

Ірина БОЙЦУН

Державний заклад “Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”
кафедра української літератури
вул. Коваля 3, Полтава, 36014, Україна
e-mail: fufskdekanat@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9751-4996>

Голодомор як геноцид українського народу став об’єктом висвітлення у низці творів українських письменників. Першим звинувачувальним документом доби став роман “Марія” Уласа Самчука, написаний у 1933 р. за розповідями безпосередніх очевидців голоду 1932–1933 рр. Згодом тема Голодомору була розкрита Василем Баркою в романі “Жовтий князь”, Анастасією Лисивець у повісті “Розкажи про щасливе життя...”, Юрієм Бедзиком у романі “Гіпсова лялька”, Ігорем Качуровським в поемі “Село в безодні” та іншими. Серед творів українських письменників присвячених злочинам радянської влади проти українців привертає увагу роман “Чорна дошка” Наталки Доляк, у якому художній вимисел переплітається з документальною точністю відтворення страшних подій 1932–1933 рр. в Україні.

Метою нашої розвідки є показати на прикладі роману “Чорна дошка” Наталки Доляк руйнівний характер Голодомору в Україні, що реалізувалося не лише в знищенні генофонду української нації, а й спотворенні світогляду покоління, яке мімікрувало, прийнявши радянські ідеї, аби вижити.

Події у романі відбуваються у трьох часових вимірах: страшні 1932–1933 рр., 1980-ті рр. і на початку ХХІ ст. Перед очима читача постають три покоління родини, родоначальником якої є Олесь Терновий. Головний герой пройшов складний шлях від захоплення ідеями радянської влади до усвідомлення їх злочинності. Журналіст районної газети, опинившись у рідному селі під час примусової колективізації, стає свідком геноциду. Кульмінацією у романі є введення в його рідному селі Веселівці режиму “чорної дошки”. З метою розповіді про страшні злочини Олесь Терновий занотовує свідчення односельців. Коли записи потрапляють до його правнука, кіносценариста Олександра Левківського, світ дізнається про трагедію української нації.

Не зважаючи на дії радянських можновладців, спрямовані на приховування причин і подій Голодомору 1932–1933 рр. в Україні, завдяки свідченням очевидців, звинувачувальним документам-директивам, ми пам’ятаємо про ті страшні часи. Важливу роль у розкритті правди відіграють художні твори, серед яких роман “Чорна дошка” Наталки Доляк.

Ключові слова: літературознавство, документалізм, Голодомор, “Чорна дошка”, Наталка Доляк, історія.

Постановка проблеми. У ХХ ст. українському народові довелося пережити найважчі події власної історії. Московська влада, що на практиці виявилась правонаступницею царської Росії, цілеспрямовано скеровувала зусилля на знищення українців як нації. Інструментом знищення московські можновладці обрали найбільш жорстокий і антилюдяний спосіб: голодну смерть. Людина, яка відчуває тривалий голод, не може адекватно оцінювати ситуацію, втрачає

контроль і заради шматка хліба здатна порушувати моральні, культурні та соціальні норми. У свідомості голодної людини на перше місце виступає відчуття страху: страху за життя рідних, страху смерті, страху жертви, страху самотності. Подекуди це відчуття страху передається на генетичному рівні нащадкам: аби вижити, не померти голодною смертю, потрібно скоритися й забути, якого ти роду. Саме на такий результат розраховувала московська влада, організовуючи в Україні у 1932–1933 рр. штучний голод. Комуністична влада замовчувала масштаби трагедії, приховуючи правду про голод в Україні. Ті, хто вижив, не наважувались розповідати, лише їхнє ставлення до хліба, їжі було свідченням пережитого жаху. У моєї прабабусі, Кульги Якилини Андріївни, 1897 року народження, мешканки Полтавської області Гребінківського району села Григорівка (у роки штучного голоду – хутору Жоравка Пирятинського району Харківської області) найсильнішим був страх голоду, проте розповідати про події тих часів вона відмовлялась.

Про Голодомор як геноцид української нації відкрито почали говорити лише на початку XXI ст. Особливе значення висвітлення подій Голодомору має для виховання підрастаючого покоління незалежної України. На цьому наголосила Лілія Гриневич: “Перед нами нові важливі виклики – сьогодні будемо нову українську школу, яка має дати нашим дітям не тільки знання, а навички, уміння, цінності, які допоможуть їм пізнати себе, свій народ, жити гідно у сучасному глобалізованому світі”¹. Вивчення історії українського народу, зокрема її трагічних сторінок, формує світоглядні позиції молоді, не дає повторитися страшним подіям. Саме тому потрібно сприяти розвитку української літератури, читати й осмислювати твори українських письменників, які засобами художнього слова привертають увагу до трагічних сторінок нашої історії.

Аналіз попередніх публікацій. Роман “Чорна дошка” Наталки Доляк одразу привернув увагу літературознавців, зокрема запорізької науковиці Тамари Хом’як, яка здійснила аналіз символіки кольорів та концепту їжа у творі². Дослідниця відмітила, що сюжет твору будується на контрасті образів-символів *життя / смерть*, що передається через червоні й чорні кольори: “Асоціативними відповідниками цих образних символів є життя і смерть. Характерно, що протягом роману стверджено, що і в прямому, і в переносному значенні чорно-червона символіка несла людям горе і смерть. Чорне і червоне сприймаються не як протидіючі між собою, а як односторонньо направлені: “густа, аж чорна, кров”. Чорні справи творять у Веселівці “червоні мітли”, яких ще називають “червоні

¹ *Матеріали Міжнародної конференції “Штучні голоди в Україні XX століття” (Київ, 16 травня 2018 року).* (Київ–Дрогобич: Видавництво “Коло”, 2018), 25.

² Тамара Хом’як, “Їжа як один із засобів художнього моделювання голодомору в романі «Чорна дошка» Наталки Доляк”, *Густативно-сапористичні модули української та світової культури : колективна монографія*, за загальною редакцією Ганни Віват. (Одеса: Видавець ФОП Бєлий А. С., 2020), 31–40; Тамара Хом’як, “Поетика кольору в романі «Чорна дошка» Н. Доляк”, *Вісник Запорізького національного університету* 1, (2016): 55–63.

свати”, “чорношкірі”, “шкуродери”, “конателі” і вже зовсім антонімічно: “чорні мітли”. У символічному контексті вищесказаного стає зрозумілою взаємозаміна у свідомості веселівців панівного в тогочасному режимі червоного кольору темним, чорним”³.

У літературознавчому дискурсі переважають рецензії на роман “Чорна дошка” Наталки Доляк, проте відсутні дослідження, присвячені аналізу твору як звинувачувального документа у злочинах радянської влади проти українського народу.

Мета роботи. Метою нашої розвідки є показати на прикладі роману “Чорна дошка” Наталки Доляк руйнівний характер Голодомору. Штучний голод 1932–1933 рр. в Україні реалізувався не лише через знищення генофонду української нації, але й у формі спотворення світогляду цілого покоління, яке, приймаючи комуністичну ідеологію, мімікрувало заради виживання.

Виклад основного матеріалу. Події у романі відбуваються у трьох часових вимірах: 1932–1933 рр., 1980-ті рр. і початок ХХІ ст. Перед очима читача постають три покоління родини, родоначальником якої є Олесь Терновий. Головний герой пройшов складний шлях від захоплення ідеями радянської влади до усвідомлення їх злочинності. Журналіст районної газети, опинившись у рідному селі під час примусової колективізації, став свідком геноциду. Кульмінацією у романі є введення в його рідному селі Веселівці режиму “чорної дошки”. З метою збереження пам’яті про страшні злочини комуністичного режиму Олесь Терновий занотовує свідчення односельців. Коли записи потрапляють до його правнука, кіносценариста Олександра Левківського, світ дізнається про трагедію української нації.

Голодомор як історичний факт замовчувався московськими істориками. У підручниках радянських часів про голод 1932–1933 рр. не згадувалось. Ця тема була табуована. У одному з інтерв’ю Н. Доляк пояснила причину роботи над романом про Голодомор: “Історію потрібно пам’ятати, проговорювати, ділитися нею. І не лише героїчною козацькою добою, коли козаки з шаблоками по полях бігали... Але зараз українці хочуть знати та відчувати свою історію без прикрас, без совітської міфології, що перекроїла все на свій лад. Голодомор історії українців – це не «ура-героїзм», а «тихий героїзм»”⁴. Замовчування справжньої історії України було спрямоване на знищення українців як нації: “Голодомор, організатори якого ставили за мету ліквідацію українського селянства як головного носія української ідентичності, поєднаний із репресіями проти суспільної еліти та національної церкви, мав покласти край існуванню українців як окремої національної групи зі своїми традиціями, культурою, спільними уявленнями про майбутнє”⁵. У романі “Чорна дошка” Н. Доляк

³ Тамара Хом’як, “Поетика кольору в романі «Чорна дошка» Н. Доляк”, 58.

⁴ Наталка Доляк, “Моє покоління винне в тому, що ми не добились справжньої незалежності”, *Vlasno*, доступно 02 грудня 2023 року, <http://vlasno.info/kultura/6/prezentatsiji/item/292-natalka-doliak-moie-pokolinnia-vynne-v-tomu-shcho-my-ne-dobylys-spravzhnoi-nezalezhnosti>

⁵ *Матеріали Міжнародної конференції “Штучні голоди в Україні ХХ століття”*, 35.

привертає увагу, на перший погляд, дрібниця: на уроці історії учні під час вивчення теми Голодомору лишаються байдужими. Авторські характеристики показують, що молодь сприймає страшні події того часу як кіно, зачитують інформацію з підручника як диктори і не розуміють, чому так болісно реагує вчителька, у якої від голодної смерті померли рідні: “Вісімнадцятого листопада тисяча дев’яност тріццаць другого року вийшла Постанова ЦК КП(б)У, – дівчинка прочитала кожну літеру окремо, так, що вони стали опуклими й ніби зрозумілими, – про заходи щодо посилення хлібозаготівель. Згідно з Постановою окремі господарства за невиконання планів хлібозаготівель каралися натуральними штрафами, тобто конфіскацією п’ятнадцятимісячної норми м’яса. Того ж дня вийшла Постанова політбюро ЦК КП(б)У, – знову як диктор телебачення відтарабанила Женя й сама заслухалась мелодикою свого голосу, – «Про ліквідацію контрреволюційних гнізд та розгром куркульських груп». Реденсу та Косіору було доручено розробити до двадцять третього листопада спеціальний план ліквідації куркульських та петлюрівських контрреволюційних кубел. ДПУ – вилучити з міст ідеологів та організаторів «куркульського саботажу», провести чистку та засудження рахівників і бухгалтерів – (наперед визначено триста осіб); Чубарю в Дніпропетровській, Хатаєвичу в Харківській, Зайцеву в Чернігівській областях разом з обкомами провести операцію в найближчі дні, каральні загони мають «завдати рішучого удару куркульським елементам для запобігання куркульським повстанням»⁶.

Роман “Чорна дошка” Н. Доляк має складні часопросторові зв’язки. У сюжеті твору химерно переплітаються минуле й сучасне, реальне й сни-марення. Події у творі розвиваються на кількох рівнях: від долі окремої людини до долі українського народу. Осмислення трагедії української нації показується шляхом еволюції світогляду Леся Тернового. Син селянина, Олесь щиро сприйняв ідеї радянської влади, мріяв приносити користь. Під час роботи на заводі почав писати замітки до газети, а згодом став штатним кореспондентом газети: “Його друковане слово відлунювало дзвінкою, каральною міддю. Увіп’явшись поглядом у написане, читач мав би відчутти прискорений потік крові в жилах, індустріальний ритм роботи серця, яке гупає, наче той верстат: «Бу-бух, бу-бух, бу-бух». Як воно, це змінене серце, виштовхує в мозок бажання віддати державі весь хліб та зрівняти із землею все, що опирається постановам-планам найкращої у світі партії – партії робітників та селян”⁷. Юнак був упевнений, що він перебуває на правильно боці, і нічого не помічав навколо. Зміна світоглядних позицій героя відбувається під час поїздки з пропагандистською метою в його рідне село Веселівку, яке постійно згадував: “Село назвали Веселівкою, бо ще з царських часів так гуляти, як гуляли веселівські мешканці, не умів ніхто. Попри те, що люди в селі були здебільшого незаможні, мало не в кожній хаті можна було

⁶ Наталка Доляк, *Чорна дошка* (Харків: Книжковий Клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”, 2021), 96–97.

⁷ Наталка Доляк, *Чорна дошка*, 38.

знайти музичний інструмент – від прадавньої, отриманої в спадок від пращурів, кобзи, що стояла собі, припадаючи пилом, десь у коморі, до сопілок, скрипочок, цимбалів та бубнів. Або й аж до привезених на початку непу з міста панських гітар та московитських балалайок”⁸.

Головний герой наполог, у свій час, щоб батьки пішли до колгоспу, бо вірив, що так буде краще. Неприємним відкриттям для Олеся стало реальне життя батьків-колгоспників. На батьківському подвір’ї “Хлів, де ще три роки тому стояла худоба, німував напіврозвалений та облуплений, подвір’я позаростало бур’янами, а город, який було видно з порогу і який відділявся від подвір’я хистким парканчиком, був схожий на цвинтар – голий та витоптаний, де-не-де перекопаний глибокими ямами, над якими височіли невеличкі горбочки випорпаного із тих ям масного чорнозему”⁹. Розмова з батьками також посіяла сумніви у правильності того, що діється: “Гнівався старий, що батрачив, гнув спину невідомо на кого й для якої такої вищої мети, якщо все валиться, ламається й дохне. Вірніше, вже тепер відомо! На упиря! Згадував, як ходив під паном і як той пан щедро винагороджував за роботу й дивився, аби люди були ситі, бо що ж то за робітник, якщо він голодний. А ці, теперішні совбарини та радвельможі, що роблять, га?”¹⁰; “План їм подавай, і то щоб в три роки впоратись... зробити те, що на п’ять запланували. То нащо ж на п’ять планували? Дурні, дурні вони і є. І ще – паскуди з паскуд. Людей, що не виконали план, штрафують. І як штрафують – одбирають під опис усе: хату – давай сюди, чоловік з дітьми побіг у хлів – і хлів їм потрібен. Відбирають! Сорочини з дітей знімають та надвір у чому є виганяють. Що це робиться, сину?”¹¹. В Олеся не було відповідей на питання батька. Герой опиняється на роздоріжжі, у його свідомості відбувається складна боротьба між колективним і внутрішнім Я. Це позначається на його роботі кореспондента: “Лесь марою блукав по селу, ніби й хода змінилась – обважніла, стала не такою пружною й стрімкою. Чоловік при звичайстві ховати голову в плечі й гнутися до землі. Та й за місяць наче постарів років на десять, у погляді проблискувала тваринна лють, і той погляд став, як стерня, колючий. Писав по статейці за тиждень, одправляв до міста з посильним. Ті статті були радше замітками, позбавленими колишнього авторського лоску: тоді-то й тоді-то, йшлося в них, як у телеграмах, здали стільки-то зерна, стільки фуражу, стільки худоби, та й усе. Про смерті людей у статтях – анічирк, знав-бо – все одно не дадуть у друк, а от по нього стовідсотково прийдуть, одберуть життя, оце життя, яке й не вартує теперечки ані ламаного шеляга”¹². Терновий бачив невідповідність між статтями у газеті і реальним станом речей: “Обласна багатотиражка за допомогою кореспондентів день у

⁸ Наталка Доляк, *Чорна дошка*, 128.

⁹ Там само, 79.

¹⁰ Там само, 80.

¹¹ Там само, 80–81.

¹² Там само, 102–103.

день тлумачила громадянам країни Рад усю важливість суворості нових законів, усю непохитність курсу нової влади, усю партійну правильність і єдиноправильність. Країні потрібен хліб – і вони, велелюдна армія робітничих кореспондентів, роблять усе можливе, а іноді й неможливе, аби повернути на шлях істинний українське селянство, змусити ділитися зі своїм братом, який мешкає в місті й робить усе, аби Україна стала індустріальним центром, аби технічний прогрес, народившись та сп'явшись на ноги саме в містах, повернувся до сіл у вигляді автоматизованих засобів праці, аби...¹³. Пам'ятаючи про власні дописи, герой шукає виправдання, відмежовуючись від тих “активістів”, які забирали в людей останнє: “Його власна класова боротьба мала здебільшого словесний характер, бо особисто він, Олесь Терновий, нікого не судив, жодної людини не вбив і на жодну не написав доносу – хотів лиш кращого для українців, для своїх співвітчизників. Був упевнений, якщо не на сто відсотків, то бодай на п'ятдесят, що ідею рівності та загального щастя неможливо втілити без невеликих помилок, відхилень, перетинів, а отже, і жертв... людських жертв”¹⁴. Підсвідомо Терновий розуміє, що також є винним у тому, що відбувається, і спокутує провину, фіксує факти, зберігаючи інформацію для нащадків: “Проти смерті й про ту бісову навалу писав окремо, у таємний блокнот, щоб не забути, щоб пам'ятати. Саме для того, аби закарбувати в пам'яті кожна мить тривожної доби, у яку він мав нещастя оце зараз жити, він усе дивився на звичаї, що оце намагалась призвичаїти нова влада в його Веселівці, всотував побачене мозком, нутром, кожною клітиною організму”¹⁵.

Перед читачем розгортається картина жорсткої боротьби життєвих пріоритетів Олеся Тернового: *куркулі не виконують план хлібозаготівлі / ліквідація куркульта як ворогів трудового народу / батькове обійстя / односельці / країні потрібен хліб / розправа над селянами / виправдання власних дій / людські смерті / пам'ять про страшні події*.

З документальною точністю в романі описуються злочини московської влади проти українців з метою знищення як нації. Сучасні дослідники Голодомору констатують: “Організуючи штучний голод, сталінський тоталітарний режим мав на меті часткове винищення: а) селян як представників соціальної верстви, яку розглядали як ворожу, – з тим, щоб упокорити їх та подолати їхній опір; б) української національної групи як такої, оскільки її розвиток становив потенційну загрозу цілісності і самому існуванню комуністичної імперії та оскільки питому частину української нації становили селяни, які не сприймали політику комуністичної влади і чинили їй найбільший спротив”¹⁶. Олесь Терновий занотує у страшний рік: “Це був не просто голод, бо не вродило. Нас повільно й жахливо

¹³ Наталка Доляк, *Чорна дошка*, 35.

¹⁴ Там само, 64.

¹⁵ Там само, 103.

¹⁶ *Матеріали Міжнародної конференції “Штучні голоди в Україні XX століття”*, 263.

вбивали. Голодна смерть набагато страшніша, ніж швидкий кінець від кулі в бою, чи від зашморгу, чи від води, яка заповнює впродовж кількох хвилин твої нутрощі. Люди конали місяцями, у них на очах відходили рідні, діти... діти... діти¹⁷. Селянин, призначенням якого на землі стало зберегти для нащадків пам'ять про страшні події, створює метафоричний образ райського саду-України, котрий нівечить московит: “Викорчувати хочуть весь рід український, як оту райську яблуньку. Щоб під корінь, щоб ні плодів, ні пеньочків не лишилось. Щоб ні пам'яті, ні слави від козацького роду на очі не трапилось. Щоб лише гвинтики в країні мешкали, лише безликі боввани, виконувачі наказів, розпоряджень та підлих законів...”¹⁸.

Не випадково рідне село Олеся потрапило до “чорної дошки”. Односельці героя славились волелюбним характером, несприйняттям нової влади: “До року двадцять п'ятого веселівський люд ще не був таким аж занадто обережним. Не подобається щось в управлінні селом – гуртом здійсмають бунт. Мирно, без зброї, хоча могли б поставити сторчма коси та взятись за вила. Та не хотіли війни – втомились од крові. З упевненістю у власній правоті вимагали від управлінської братії відмовитися від комун. «Комуну геть!» – скандували. Деякі висловлювали припущення, що непогано було б взагалі відділитись од совітів та створити свою народну республіку. Нехай навіть у тій республіці буде одне село – їхня Веселівка. Та й то більшої ради собі дали б, ніж отак: ні тобі хазяйства, ні до хазяйства. Говорили люди, бо ж людям роти не позашиваєш. Найактивніші поборники свободи, ватажки, ініціатори тих бунтів, за день чи й два після отого «Комуну геть!» покидали село. Селяни бачили – по них приїздила машина аж із області – спеціальна машина, її не сплутаєш ні з якою іншою. По тих наїздах, незадоволені совєтами з кожним днем усе менше говорили й усе більше думали¹⁹”.

Радянські ідеологи накладали вето на історію України, оскільки розуміли, що знання про національно-визвольний рух українців породжуватимуть новий спротив колонізаторам. Так було сфальсифіковано історичні події часів визвольної війни на чолі з Богданом Хмельницьким, діяльність гетьмана Івана Мазепи, інформацію про Холоднороську республіку, ОУН–УПА, Зелений Клин тощо. Для досягнення поставленої мети були задіяні всі методи й прийоми репресивного апарату, серед яких – катування голодом: “Під час Голодомору 1932–1933 рр. в Україні комуністично-радянська влада використовувала різноманітні політичні, адміністративні, репресивні, ідеологічні засоби для остаточного придушення наявного або потенційного опору села. Серед них – маніпулювання мережею колгоспів (розпуск, злиття або подрібнення артілей), заборона торгівлі сільгоспродуктами й постачання промислових товарів, натуральне та грошове штрафування “неплатників”, “саботажників”, “чистка” низового партійно-

¹⁷ Наталка Доляк, *Чорна дошка*, 32.

¹⁸ Там само, 146.

¹⁹ Там само, 148.

радянського й колгоспного активу тощо. Але найжахливішим через свою масовість, комплексність та масштабність застосування став режим “чорної дошки”²⁰. Олесь Терновий фіксує у блокноті: “Ось віднайшли ж вихід, як приборкати національну свідомість, як викоринити українство з душ, тіл, крові, генів, пам’яті. Заморити голодом! Не просто вбити, застрелити, вкинути до в’язниці, а довго, повільно й безжально, вести на ешафот, дати помучитись перед смертю, зробити так, аби тієї смерті шукали, просили й прагли як єдиного виходу, порятунку від болю і страждань. Нехай хлібороб, який живиться від землі й живе врожаєм, від нестачі хліба й вимре. Дешева каральна акція. До того ж дуже фінансово вигідна. Зерно – на вивіз, зайві роти – в землю”²¹. Веселівка намагалась протистояти владі, захищати своє: “Селяни боронились, ставали на захист вирощеного, не віддавали добро. Де збрешуть, де хитрощами обійдуть. До них приходять по штрафи – давай, кажуть, це давай, кажуть, те. Нема – відповідають селяни. Так і йдуть антихристи з порожніми руками. Але ж воно так довго не могло бути. Придумали нове – розкуркулити. Тобто знищити як клас, тобто, окрім узаконеного грабунку, можна було й вбивати за непокору, ординськи трошити трудящими руками зведене, втоптувати в багно, пускати по світу. Що й робили доблесні червоноармійці. На те ї у армію й сколотили, озброїли, перекували, забрали в тих мундирників національність, а із нею і пам’ять про славетні перемоги. Одне лишили – каральний меч революції”²².

Художню розповідь про трагічні події Голодомору в романі змінюють тексти документів про впровадження карального режиму “чорної дошки”. Історичні факти свідчать: “Найпершим актом, де прозвучав сам термін «чорна дошка», стала постанова політбюро ЦК КП(б)У «Про заходи з посилення хлібозаготівель» від 18 листопада 1932 р. Загальний перелік репресивних дій, спрямованих на фізичне нищення українських селян, був такий: 1) негайне припинення завезення будь-яких товарів, повне припинення державної й кооперативної торгівлі, вивезення всіх наявних товарів із кооперативних крамниць; 2) повна заборона колгоспної торгівлі для колективних господарств, колгоспників та одноосібників; 3) припинення кредитування в будь-якій формі і дотермінове стягнення раніше виданих кредитів та інших фінансових зобов’язань; 4) проведення ретельної перевірки та “чистка” колгоспів і місцевих виконавчих органів від «контрреволюційних елементів». Правом занесення об’єктів на «чорну дошку» наділялися облвиконкоми. Офіційним державним актом, що запровадив режим «чорних дошок», стала постанова Ради народних комісарів УСРР «Про боротьбу з куркульським впливом у колгоспах» від 20 листопада 1932 р. з відповідною інструкцією до неї”²³.

²⁰ Георгій Папакін, “Неопубліковані сталінські директиви листопада 1932 р.: Кремль і «чорна дошка»”, *Український історичний журнал* 6, (2013): 45.

²¹ Наталка Доляк, *Чорна дошка*, 279.

²² Там само, 147.

²³ Георгій Папакін, “Неопубліковані сталінські директиви листопада 1932 р.: Кремль і «чорна дошка»”: 53.

Коли стало відомо, що рідне село занесли до так званого “чорного списку”, Олесь зрозумів, що це – кінець: “Веселівку занесли до чорної дошки. Це все. Кінець. До цього можна було бодай якось вижити. Люди ходили до інших сіл, до міста – вимінювали одяг на хліб, крупи, картоплю. У магазин привозили харч – гнилий, неякісний, але привозили. Працювала їдальня при колгоспі. На початку грудня стало зрозуміло – сільський актив не впорався із поставленим завданням хлібозаготівель і хлібоздач. Вони опинились в облозі разом з селянами... і з куркулями, і з розкуркуленими, і з біднотою. Чорна дошка – це надгробок...”²⁴.

Комуністична влада вже віддавна використовувала принцип “багога й пряника”: нагороджуючи передовиків виробництва, розміщуючи про них інформацію на так званих “червоних дошках”, і піддаючи нищівній критиці саботажників. “Натомість тих, хто «погано працював», тобто порушував казармову дисципліну, «саботував», не виконуючи спущених «згори» планів та норм виробітку, або в якийсь інший спосіб «сприяв класовому ворогові», заносили на ганебну «чорну дошку». Вона теж могла мати вигляд стенда з переліком чи портретами «відстаючих», списками, що друкувалися в газетах тощо. Навколо них створювали негативну громадську думку, таврували, ганьбили, застосовували моральні, адміністративні та матеріальні санкції. Характерно, що одним із перших термін «чорна дошка» для тих, хто ухилявся від праці, ужив тоді ще член політбюро ЦК РКП(б), нарком у справах національностей Йосиф Сталін, виступаючи у Харкові на IV Всеукраїнській конференції КП(б)У в березні 1920 р.»²⁵.

Від колгоспів вимагали виконання п’ятирічного плану хлібозаготівлі за рік, що призводило до зубожіння селянства, приречення на голодну смерть: “Ця влада, як вона себе називала, – народна, обдерла той народ селянський до останньої ниточки, обіцяючи дати всім порівну. Спочатку придумали продрозкладку – конфіскували під гребінку: хліб, м’ясо, картоплю, коноплі, щетину, гривку, копита, роги. Хоча спочатку йшлося про фуражне зерно. Продзагони, ревкомівці, комуна. За усією цією веремією волікся, як лишайний пес на мотузку, голод. Після голоду злякались. Попустили, дозволили торгувати, зародилися артілі. Та хіба надовго? Саме настільки, аби віджило в селі, одросло, заврожаїло. Гендлярі, кооператори, комірники, торбарі та спекулянти. Із них, мабуть, і повиростали нові начальники. Ті, які увели нову моду на плани. «Давай, давай!» – кричали з району. До них приєднувались ті, що в області, а до тих ще й ті, які в самій столиці. Насідали й насідали на селянина, чавили й чавили із нього соки. Перша п’ятирічка накинула на село цупку петлю, заарканила, стриножила селянина. Грабунок, як на широкому шляху, став коротко називатись – план хлібоздачі. Хто не оддавав, скільки йому нарахували того плану, мусив платити натуральним штрафом – хатою, сараєм, худобою (якщо мав), одіжжю”²⁶.

²⁴ Наталка Доляк, *Чорна дошка*, 224.

²⁵ Георгій Папакін, “Неопубліковані сталінські директиви листопада 1932 р.: Кремль і «чорна дошка»”: 46.

²⁶ Наталка Доляк, *Чорна дошка*, 146–147.

До порушників планів хлібоздачі застосовувались жорсткі міри: “До ганебного «чорного списку» заносилися виробничні колективи (колгоспи, окремі бригади), а також адміністративні одиниці (села, сільради, райони). Усе їх населення фактично було поставлене в нелюдські умови існування. Звідти вивозилися всі промислові товари, у тому числі одяг, взуття, реманент, гас, сіль, сірники. Будь-яка торгівля на цій території взагалі заборонялася. Усі фінансові зобов’язання (кредити, аванси, податки) дотерміново погашалися у вигляді безспірних стягнень, причому за заборгованість колгоспу відповідали власним майном усі колгоспники. Невиконання плану хлібозаготівель, установленого вищими партійно-радянськими органами, розподілялося на всіх жителів. Нездану частину планів вибивали із селян «буксирні бригади» шляхом постійних обшуків, реквізиції всього наявного продовольства. Мешканці «чорнодошечних» сіл мали сплачувати штрафи у вигляді 15-місячної норми здавання м’яса. Їх позбавляли присадибних ділянок, власних хат, навіть виселяли за межі району, області, республіки. Застосовувалося також оточення сіл загонами Державного політичного управління, армії, щоб не пропускати сюди товари, не допускати втечі селян”²⁷. У романі показано реалізацію постанови на місцях: “Близько місяця у Веселівці йшла активна конфіскація людського майна. Активістстотисячники, яких відрядили в непокірні українські села з усього есересера, добре справлялись із покладеними на них обов’язками: виносили з дворів мішки, відра, подушки, одіж. Бозна-навіщо трошили невибагливе селянське вмеблювання, розбивали глечики, горшки, полумиски. Виводили із хлівів худобу, птицю, виганяли людей із їхніх осель. Селяни як могли боронили нажите – погрожували скаржитись в область, затуляли собою майно, вступали у словесні перепалки, а іноді й у бійки, кричали, рвали на собі волосся, простягали руки до неба й кляли на чім світ стоїть теє бісівство. А буксирні бригади, озброєні, окрім гвинтівок, лопатами, ломачами, щупами в людський зріст (аби глибше штрикнути), працювали на межі можливостей, а часто-густо перетинали ту межу – стріляли й займались мародерством”²⁸.

Людська свідомість не може сприйняти все, що відбувалось в українських селах в роки Голодомору, тому письменниця для передання суті трагедії використовує прийом сну-марення: “Мимовіль Леся заскакує ногами на лаву, розштовхує тих, хто там сидить, з щирою цікавістю зазирає в казан. У наваристій юшці, яка все ще кипить (хоча під казаном нема вогню), вигулькують та пірнають між бульками якісь довгенькі та грубі ковбаски. Вода вирує сильніше, як той гейзер, і з казана піднімається невеличка, ймовірно, дитяча рука. Ця варена рука із пальцям і нігтями на тих пальцях якусь мить крутиться й пірнає у глибинь велетенського казана”²⁹.

²⁷ Георгій Папакін, “Неопубліковані сталінські директиви листопада 1932 р.: Кремль і «чорна дошка»”: 47.

²⁸ Наталка Доляк, *Чорна дошка*, 100–101.

²⁹ Там само, 87.

Під час боротьби з саботажниками не зважали на вік: “Постанову від 7 серпня 1932 р. використовували і проти дітей, які у пошуках їжі виходили на поля; точної кількості покараних осіб віком 10–12 років на даний час не визначено, адже органи ДПУ у своїх звітах їх свідомо не фіксували. Однак ті, хто пережив Голодомор, часто згадують це у своїх розповідях про жорстокі розправи над дітьми, пійманими об’їждчиками колгоспних полів на місці «злочину» з кількома колосками”³⁰. Веселівці не могли повірити, що будуть вбивати за зерно, що людям відмовлять у мізерному шансі врятуватися, вижити: “Закон «про п’ять колосків» від початку хоч і здавався селянам, особливо колгоспникам, надто, та не йняли віри, що ото за зернину та в расход пустять живу людину ... У перші місяці цього закону нікого не стріляли, а лиш арештовували. Троє веселівців були засуджені на строк десять років”³¹. І як констатація факту: “Безпритульного хлопця на ранок колгоспники виявили на полі – у лобі чітка дірка. Полювання того вечора в Лукича вдалось”³².

Фактично режим “чорної дошки” прирікав мешканців села на повільну, жахливу смерть від голоду. У цей же час на території України, й інших республіках, було введено для селян паспортний режим, який фактично робив сільських мешканців кріпаками: “Заборонити виїзд за межі сільських населених пунктів! – йшлося у депеші. – Для контролю за масовою міграцією запровадити внутрішні паспорти. Загороджувальні загопи виставити навколо населених пунктів, які не виконали плани хлібоздач та були занесені до чорних списків або так званих чорних дошок. Другу лінію, більш чисельну, виставити на кордонах областей та республіки. З двадцять сьомого грудня тисяча дев’ятсот тридцять другого року на території СРСР на підставі Постанови ЦВК та РНК СРСР запровадити єдиний паспортний режим та інститут прописки. Місцевим органам влади при зверненні селян з приводу отримання паспорта відмовляти. Паспорти селянам – не видавати!!! Аналогічні вказівки надіслано транспортним відділам ДПУ”³³. Ізоляція призводила до масових смертей від голоду. Проте московська влада у своїй ненависті до українського народу досягала вершин цинізму: аби уникнути відповідальності за скоєний злочин, видавалися накази з метою приховування Голодомору: “Виписати заднім числом довідки тим селянам, котрі померли. У довідці вказати, що даний громадянин виїхав за межі України. Ховати за межами села в загальній могилі. Хрестів та пам’ятних знаків не встановлювати, прізвищ не вказувати. Зібрати мобільні групи для захоронення трупів. Видавати робітникам, які працюють у складі мобільних груп, додатковий харчовий пайок”³⁴.

Олесь Терновий не лише констатує факт злочину московитів проти українців, а й намагається знайти першопричини того, як українці могли допустити, щоб

³⁰ *Матеріали Міжнародної конференції “Штучні голоди в Україні XX століття”*, 60.

³¹ Наталка Доляк, *Чорна дошка*, 142.

³² Там само, 143.

³³ Там само, 245.

³⁴ Там само, 315.

ворог господарював на їхній землі. Однією з причин, на його думку, є втрата духовності. Україна – уособлення раю на землі. Символом духовності є храм, але під час голоду 1921–1923 рр. в Україні московськими заїдами було зруйновано церкви, і люди мовчки за цим спостерігали: “Церкву заборонили й оголосили опіумом. Забрали дзвін – країні потрібен був метал. Приїхали великі начальники, командували, куди і як кидати, як на воза вантажити, яких коней впрягати, аби подужали. Люди дивились, перешіптувались, чекали, що тих начальників грім поб’є – не побив. Зняли хреста та встановили замість нього на бані кумачевий прапор. Він тріпотів на вітрі, мов той в’юн, що потрапив у сильце. Церкву червоноармійці із блакитної перефарбували на червону. З часом вона стала бура, змило дощем та снігом усю яскравість. За нової влади церква перетворилася на клуб. Люд, звичайно, опирався, гомонів по домівках, але так, щоб війною йти на владу, – того не було. Ще якби отаман який, як за минулих часів, як у громадянську чи й після. Таких козарлюг тут ганяло, аж гай шумів. А так, без проводу, без армії померти ні за цапову душу ніхто не бажав”³⁵. Трансформації сільської церкви: *золотий хрест / кумачевий прапор, блакитний / червоний / бурий, церква / клуб*, – призвели до нівеляції духовних цінностей, за якими жило село: “В умовах насадження атмосфери безбожництва, борючись за виживання, шукаючи порятунку від голодної смерті, люди забували християнські заповіді, ігноруючи такі поняття, як мораль, совість, дружба, любов до ближнього тощо. На зміну їм приходили жорстокість, страх, зрада, доноси, грабунки. Забуттю був підданий традиційний для українців ритуал поховання – тризна за померлими, прощання з ними. Тіла померлих, а часом і ще живих скидали у ями чи рови, не ставлячи ні хрестів, ніobelісків і навіть табличок”³⁶. Моторошно стає від зовні спокійної констатації факту наслідків дії “чорної дошки” у Веселівці: “Там земля ворушилась від ще живих людей, яких кидали в спільну могилу. А тепер на тому місці росте пшениця. А мало б бути кладовище. Кладовище, яке вони зробили з мого рідного села. Веселівки. Було колись таке село”³⁷.

Герої роману “Чорна дошка” Н. Доляк маркуються за національним принципом. Письменниця показує, що московська влада намагається знищити Україну за допомогою принципу “розділяй і владарюй”. Але, насправді, їй не потрібні манкурти, зрадники свого народу. Розуміючи, що місцеві активісти можуть пожаліти односельців, для виконання директив Москва відправляла в Україну загони червоноармійців на чолі з етнічними росіянами.

Перед читачем постають історії життя односельців Олесь Тернового, господарів, які разом з сім’ями працювали зранку до ночі, не покладаючи рук. Збережені на пам’ять старовинна ікона, рахівниця, стільці нагадують про них.

³⁵ Наталка Доляк, *Чорна дошка*, 55.

³⁶ *Матеріали Міжнародної конференції “Штучні голоди в Україні ХХ століття”*, 138.

³⁷ Наталка Доляк, *Чорна дошка*, 32.

Василь Маладика – дружина Голька, дві неповнолітні дочки, син Максим з дружиною Дариною і двоє онуків. Син Кость став партійним і зрікся рідних, працював начальником у місті. Наказав сестрам-піонеркам Валентині й Галині змусити батька йти в колгосп, так доньки його побили. Після смерті батька зреклися роду й обрали нове прізвище – Йовіста, що означало “Йосиф Віссаріонович Сталін”.

Опанаса Солодовникова та його сина Федора забрали через те, що чинили опір. Лишилися дружина, шестеро доньок і двоє онуків.

Семен Фроляк з хутора Зарічного, вісім дітей, забрали вівцю Марфу.

Дмитро Стецюк з сім’єю: дружина Ярина, двоє синів і двоє доньок, працювали на себе, більшу частину господарства віддали в колгосп. Наталка й Оксана влаштувались працювати на заводі, допомагали рідним. Октябрин видав, що вони з одноосібників, тому змушені були повернутись в село, де й померли усі голодною смертю: “Стецюк не сперечався, думав: «І що я вам зробив? Чи ж кого образив? Ні! Люди ж свої, а так їх щось змінило. Диви, як Охрім горлянку дере, аж нова кацавейка на ньому дуба стає. А було ж таке, дрантя дрантям, і не раз до мене приходило на позички. І давав же. А вони брали, а самі працювати не хотіли. А тепер, бач, і просити не треба, і позичати не варто. Прийшов та взяв, що в око впало»”³⁸.

Михайло Гнатюк – сільський інтелігент, учитель. Зустріли дорогою до Веселівки його жінку з дітьми та коровою. Намагались втекти. У хлопчика Миколки на литці була родима пляма у вигляді хреста. Вислали на поселення у Новосибірськ. У 1980-х рр. приїхав на батьківщину, зустрівся з Терновим.

Гафія та Михайло Злотники – рахівник і комірник. Після невиконання плану хлібоздачі повинні бути заарештовані. Втекли перед арештом з села. Гафія повернулася і з’їла доньку Параски Бідової, через що та збожеволіла.

Степанида з трьома дітьми та побитим чоловіком, Олесь віддавав їм свою пайку хліба.

Гаврило Малиночка – талановитий художник. Дружина, стара мати, двоє синів і дочка. Немовля померло, бо в матері не було молока. Синів зарівав, щоб не забрали до дитячого будинку і не виростили покручів, а сам повісився. Усі картини зафарбував чорним кольором. Варто звернути увагу на ще один спосіб денационалізації українців: виховання в дитячих будинках. “Потрапляючи в дитячі будинки, діти назавжди втрачали зв’язок не тільки зі своєю малою батьківщиною, а й навіть зі своїми найріднішими людьми – братами і сестрами, адже в системі дитбудинків існувала гендерна сегрегація. Держава перетворилась на безконтрольного власника долі маленької людини, що проявлялось навіть у заміні імені й прізвища”³⁹.

³⁸ Наталка Доляк, *Чорна дошка*, 136.

³⁹ *Матеріали Міжнародної конференції “Штучні голоди в Україні ХХ століття”*, 187.

Юрко Калитко – сторож у редакції, на вигляд п’ятнадцять років, не розмовляв. Батьки, старший брат і дві маленькі сестрички Юрка були вбиті. Він дивом врятувався і вирішив помститися журналістам. Він застрелив Костя Юсовицького та Петра Бевза (Пришибайла), чиї імені стояли під статтею: “А вбивали не ті, що стріляли. Вбивали інші. І Юрко тепер знав їхні імена. У статті, яка називалась «Недобитки серед нас», йшлося про його батька та брата, надрукованими в газеті. Спочатку навіть взяли завидки, ач, про них пишуть. Коли дізнався суть написаного, було вже не до гордоців. Кореспондент Пришибайло писав, що родина Калитків з конкретного села в двадцять восьмому році активно підтримувала заворушення й підбурювала людей до повстань проти більшовицької влади. А тепер, мовляв, коли минув час, ці «виродки» живуть та жирують за рахунок влади, яка дала їм усе – землю, свободу, можливість вчитись. Стаття була доволі жорстока, автор закликав громадськість та органи виявити більшу уважність та судити всю родину, незважаючи на вік та стать по всій суворості закону”⁴⁰.

Посібниками московської влади були й журналісти: Соня (Соломія) Левківська – секретарка-друкарка редакції, Мойра Крум – кореспондентка, фейлетоністка, дворянка, перейшла працювати до відділу освіти, займалась безпритульними; Кость Юсовицький – сорокарічний ветеран громадянської та комуніст зі стажем одноногий головний редактор; Петро Бевз – з дитбудинку, що писав розгромні статті про ворогів народу, псевдонім Пришибайло.

Проте найбільше переслідували селян односельці, які отримали владу: “Катами стали люди, що входили до так званих комітетів неможливих селян (комнезамів). Здебільшого ледарі та пияки, гнилі за своєю сутністю особи стали на служіння комуністичної влади. Почуття заздрості, ненависті до ближнього зробили з них нелюдів. Комнезами займалися «розподілом» конфіскованих куркульських земель, худоби, приладдя, зерна. До них долучалися добровольці, що допомагали вилучати «державне майно». Така діяльність перетворилася на особисту помсту односельчанам, які були більш працелюбні й успішні”⁴¹.

У романі вони представлені такими персонажами: Онуфрій Нетудихата – колишній гицель, тепер обпалювальник цегли, любив брати участь у роботі буксирних бригад; Кузьма Лукич Заболотний – злодій, каторжник, начальник комітету веселівських неможливіків; Грішка Безбах – з Курської губернії, колишній бандит в Харківській губернії, завклубом, п’яниця, писав доноси на людей, був заарештований і звільнений. (“Важкою зброєю залежний від оковитої чоловік бив у замкнені двері будинків, де – точно знав – зберігають горілку і де можна пожитись закускою”⁴²; “Грішко Безбах тепер уже не підкорювався ні голові сільради, ні колгоспним активістам, ні комітету неможливіків. Міг послати

⁴⁰ Наталка Доляк, *Чорна дошка*, 118.

⁴¹ *Матеріали Міжнародної конференції “Штучні голоди в Україні ХХ століття”*, 65.

⁴² Наталка Доляк, *Чорна дошка*, 131–132.

хоч кого до бісової матері. Його безмежна влада в селі набирала загрозливих обертів. Спинив чолов'ягу тридцять другий рік. Ближче до осені сама собою відпала можливість захопити щось собі відразу під час вилучення. Розумні голови в області вирішили, що примусову колективізацію та вилучення лишків мають проводити не місцеві, а спеціально запрошені, навчені й принципові. Саме ці приїди не давали Грیشкові стати справжнім феодалом у Веселівці. Віднедавна все експропрійоване в рахунок штрафів за зрив хлібозаготівель забиралось під протокол та відвозилось до колгоспної комори. Без трьох підписів та двох печаток нічого не відбувалось⁴³). Безбах вирив хід під коморою і був вбитий охоронцем під час крадіжки; Гілько Кривий – голова колгоспу, колишній піддячий у Дружківській церкві. («Люди вірили, що їм дадуть у колгоспі корову, нехай навіть відібрану в куркулів, та сунули до комунії по щасливе майбутнє. Чекали із вогниками в очах, що те добро, яке ото забирають у багатіїв, відразу до їхніх комор і перекочує. Вже й бачили, як та відгодована та випечена худоба стоїть у їхніх покошених та облуплених хлівах, і хотіли, аби совети позабирали в заможних ще й їхні муровані хати. І тоді вони, колгоспники, почали б розкошувати, а ці деспоти спробували б їхнього харчу в присадкуватих хатах-мазанках. Згодом докумекали що до чого. Дійшло до них, що ота худоба, зерно, рушники й сорочки не потраплять до них напругу, а так і лишаться без справжнього хазяїна, без володаря. Чухали невдоволено лоби та потилиці. Дивились на вихудлу та немічну худобину в колгоспних холодних корівниках, на виснажені поля, на похилені колгоспні хліви та комори, але з колгоспу виходити було несила, бо Гілько погрожував судом і навіть розстрілом на місці за таку антинародну диверсію. Незаможні колгоспники так само бідували від недоїдання, як і розкуркулені колишні багатії, і не могли збагнути, як їх змогли отак окрутити й завести в таку халепу. «Тоді хоч позичити було в кого. І можна було навіть не віддавати», – згадували й вкривались гусячою шкірою чи то від безсилля, чи то від жалю до себе»⁴⁴).

Лише окремі представники влади на селі намагались врятувати людські життя, виступаючи проти антилюдяної партійної політики. До таких варто віднести Івана Петровича Паламарчука – голову сільради, партійного, який відкрив магазин, книгозбірню, по совісті поділив землю: «Переміряв поля зі зруйнованими межами. Ділив те, що залишилось без хазяїна, де була пустка після висилки бунтарів. Затоплені бур'янами наділи відходили в руки господарів. Тих, у кого хазяїство велике, а дітей ще більше, не чіпав, не різав їхню землю»⁴⁵. Намагався захистити односельців, але його схопили і вбили чекісти.

Люди в умовах голоду божеволіли, думаючи лише про їжу: «Навіть найменше дитя розуміло, що не можна хапати і їсти той крайок чи ту бараболю без

⁴³ Наталка Доляк, *Чорна дошка*, 132–133.

⁴⁴ Там само, 141.

⁴⁵ Там само, 149.

запиту, бо ж треба розтягти їдло аж на цілу зиму. Розуміли, але вже не володіли собою не лише діти, а й дорослі. Пхали до голодних ротів усе, що лежало на видному місці”⁴⁶.

Олесь Терновий не лише вижив у голодні роки, а й зміг зберегти свої нотатки. Його хвилювало те, що серед нащадків тривалий час не бачив гідного спадкоємця, який сприйняв би правдиву історію українського народу. Політика денационалізації українців московською владою мала, на жаль, частковий успіх: “Його три сини, всі як один, були членами партії, і не просто пересічними її гвинтиками. Старший Петро командував партійною організацією у столичному будівельному тресті, Андрій викладав марксизм-ленінізм у двох обласних вишах: педагогічному та медичному, й кількох технікумах. А наймолодший Юрко... та що тут казати. Всі, як з одного джерела”⁴⁷. Проте генетична пам’ять відновилася в онуці Ліді і саме вона була обрана хранителькою найціннішого родинного скарбу – Пам’яті: “Дід припас для онуки не це. А Правду. Чистісіньку, бережно ховану до цього часу правду про минуле. Ту правду, про яку не говорили по телевізору, про яку не знімали кінофільмів, про яку не писали книжок. Ту правду, яка пояснювала слова сусідки Галі про корову та робила зрозумілою любов діда до збирання хлібних крихт. На юну Лїду Тернову покладалось нелегке завдання – вона мала успадкувати цю правду, заховати її на дні свого ества й удавати, що нічого не чула”⁴⁸. Не одразу сприйняла правду про минуле українського народу Лїда Тернова, саме цього боявся дід: “Старий Терен не знав, як підступитись до онуки, ураженої пропагандистським прядивом тотальної брехні. Як розбити її хибні уявлення про міць та могутність держави і чи варто їх руйнувати. Чи не сприйме дівчина всі його одкровення вороже, чи повірить у страшну трагедію свого народу, у геноцид, влаштований вождями, яким і досі поклоняються, життєвий шлях та «подвиги» яких активно вивчають у школах, при цьому й словом не згадуючи мільйони тих, кого й не поховали по-людськи, а скинули в спільну яму та притрусили гашеним вапном”⁴⁹. Генетична пам’ять виявилася сильнішою за сфальсифіковану історію. Химерно переплелися долі героїв роману. Згвалтована чекістом Степаном Калюжним, Соня Левківська народила сина Олексія – батька Ігоря, майбутнього чоловіка Лїди, онуки Олесь Тернового. Син Ігоря й Лїди Олександр Левківський за дідовими записами напише кіносценарій з символічною назвою: “Минулому не помстишся”.

Не зважаючи на спроби московського сусіда знищити українців як націю, відібрати генетичну пам’ять, вони зазнають краху. Пам’ять про Голодомор єднає український народ, нагадуючи, якою ціною здобуто незалежність: “Запалювання свічок наприкінці листопада єднало різних людей у селах, селищах, містечках та містах різного підпорядкування, зближувало їх у поривах згадувати про

⁴⁶ Наталка Доляк, *Чорна дошка*, 186.

⁴⁷ Там само, 31.

⁴⁸ Там само, 30.

⁴⁹ Там само, 31–32.

загиблих, замордованих та заморених голодом. Кожен дивився на свою свічку й заглиблювався в міркування. І не важливо, що, врешті-решт зринуло, із пам'яті. Важливо, що підсвідомість починала працювати. Бодай на одну хвилину збурювала генетичну пам'ять, і хто зна, можливо, за кілька десятиліть та пам'ять таки дасться взнаки й багатомільйонний народ візьметься до дій”⁵⁰.

У романі “Чорна дошка” Наталки Доляк з документальною достовірністю зображено страшні сторінки історії України часів Голодомору, організованого московською владою з метою знищення українців як нації. Не зважаючи на дії радянських можновладців, спрямовані на приховування причин і подій Голодомору 1932–1933 років в Україні, завдяки свідченням очевидців, звинувачувальним документам-директивам, ми пам'ятаємо про ті страшні часи. Важливу роль у розкритті правди відіграють художні твори, серед яких роман “Чорна дошка” Н. Доляк.

REFERENCES

- Doliak, Natalka. *Chorna doshka*. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub “Klub Simeinoho Dozvillia”, 2021. (in Ukrainian).
- Doliak, Natalka: “Moie pokolinnia vynne v tomu, shcho my ne dobylys spravzhnoi nezalezhnosti”. *Vlasno*. Last accessed: December 2, 2023, URL: <http://vlasno.info/kultura/6/prezentatsiji/item/292-natalka-doliak-moie-pokolinnia-vynne-v-tomu-shcho-my-ne-dobyls-spravzhnoi-nezalezhnosti> (in Ukrainian).
- Khomiak, Tamara. “Poetyka koloru v romani «Chorna doshka» N. Doliak”. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu* 1 (2016): 55–63. (in Ukrainian).
- Khomiak, Tamara. “Yizha yak odyz iz zasobiv khudozhnoho modeliuvannia holodomoru v romani «Chorna doshka» N. Doliak”. *Hustatyvno-saporystychni modusy ukrainskoi ta svitovoi kultury: kolekt. monohr. (Na materialii II Vseukrainskoi naukovo-teoretychnoi konferentsii “Kharchovi tradytsii – mentalnyi kod natsii”)*, za zahalnoi redaktsiieiu Hanny Vivat. Odesa: FOP “Bielyi A. Ye.”, 2020. 31–40. (in Ukrainian).
- Materialy Mizhnarodnoi konferentsii “Shtuchni holody v Ukraini XX stolittia” (Kyiv, 16 travnia 2018 roku)*. Kyiv–Drohobych: Vydavnytstvo “Kolo”, 2018. (in Ukrainian).
- Papakin, Georgij. “Neopublikovani stalinski dyrektyvy lystopada 1932 r.: Kreml i «chorna doshka»”. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* 6 (2013): 45–57. (in Ukrainian).

⁵⁰ Наталка Доляк, *Чорна дошка*, 220.

**NATALKA DOSIAK NOVEL “THE BLACK BOARD”:
TESTIMONY OF CRIMES OF THE SOVIET AUTHORITY
AGAINST UKRANIANS**

Iryna BOYCUN

State Institution “Taras Shevchenko National University in Luhansk”

Department of Ukraine Literature

3 Kovala Street, Poltava, 36014, Ukraine

e-mail: fufskdekanat@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9751-4996>

The Holodomor as a genocide of the Ukrainian people is the object of coverage in the works of writers. The novel “Maria” by Ulas Samchuk, written in 1933 based on the stories of the few eyewitnesses who were lucky, appeared as the first incriminating document of the day. Subsequently, the theme of the Holodomor was revealed by Vasyl Barka in the novel “The Yellow Prince”, Anastasia Lysyvets in the novel “Tell me about a happy life...”, Yuri Bedzik in the novel “Plaster Doll”, Igor Kachurovsky in the poem “Village in the Abyss”, Svitlana Talan in the novel “Split sky” and others. However, among the works about the crimes of the Soviet authorities against Ukrainians, the novel “Blackboard” by Natalka Dolyak attracts attention, in which artistic fiction is intertwined with documentary accuracy of the reproduction of the terrible events of 1932-1933 in Ukraine.

The purpose of our investigation is to show, using the example of Natalka Dolyak’s novel “The Blackboard”, the destructive nature of the Holodomor in Ukraine, which was realized not only in the destruction of the gene pool of the Ukrainian nation, but also in the distortion of the worldview of the generation that mimicked, adopting Soviet ideas in order to survive. Studying the history of the Ukrainian people, in particular its tragic pages, shapes the outlook of young people and prevents the recurrence of terrible events. That is why it is necessary to promote the development of Ukrainian literature, to read and understand the works of Ukrainian writers, who draw attention to the tragic pages of our history by means of the artistic word.

The events in the novel take place in three time dimensions: the terrible years 1932-1933, the 80s of the 20th century, and the 2000s. Three generations of the family appear before the reader’s eyes, whose ancestor is Oles Ternovy. The main character went through a difficult path from admiring the ideas of the Soviet government to realizing their criminality. A journalist of a district newspaper, finding himself in his native village during forced collectivization, becomes a witness of genocide. The culmination of the novel is the introduction of the “black board” regime in his native village of Veselovtsi. In order to tell about the terrible crimes, Oles Ternovy notes down the testimonies of his fellow villagers. When the records reach his great-grandson, screenwriter Oleksandr Levkivskyi, the world learns about the nation’s tragedy.

Natalka Dolyak’s novel “The Blackboard” depicts with documentary authenticity the terrible pages of the history of Ukraine during the Holodomor, organized by the Moscow authorities with the aim of destroying Ukrainians as a nation. Despite the actions of the Soviet authorities, aimed at concealing the causes and events of the Holodomor of 1932-1933 in Ukraine, thanks to the testimonies of eyewitnesses and incriminating directive documents, we remember those terrible times. An important role in uncovering the truth is played by works of art, including the novel “The Black Board” by Natalka Dolyak.

Key words: documentary, Holodomor, “Blackboard”, Natalka Dolyak, history, genetic code.